

Talonpoikain laki: Kuningas Kristoferin maanlain (1442) suomennos Caloniuksen kopion mukaisena, toim. Esko Koivusalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 954, Talonpoikaiskulttuurisäätiön julkaisuja 1. SKS: Helsinki 2005. 239 sivua.¹

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Talonpoikaiskulttuurisäätiö julkaisivat vuonna 2005 suomenkielisen version kuningas Kristoferin maanlaista, joka säädettiin vuonna 1442. Tämä Esko Koivusalon toimittama editio perustuu käsikirjoitukseen, jonka Matthias Calonius (1738–1817), lainopin professori ja Suomen ensimmäisen prokuraattori, lahjoitti Helsingin yliopiston kirjastolle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on jo 1900-luvun alkupuolella kustantanut useita suomennosversioita *Suomen kielen muistomerkkejä* -sarjassaan. Tällöin julkaistiin Herra Martin eli Rauman kirkkoherrana ja kuningas Juhana III:n hovisaarnaajana palvelleen Martinus Olavin (n. 1510–1585) suomennos ja Karjalan alilaamanni Abraham Kollaniuksen (k. 1667) käännös.² Tämän lisäksi SKS on kustantanut edition Kalajoen kirkkoherra Ljungo Thomaen (Tuomaanpojan) (k. 1610) käännöksestä ja vielä Martti Ulkuniemen (1913–1996) nykykielisen suomennoksen Kristoferin

¹ FM Anu Lahtiselle ja dosentti Marko Lambergille lämpimät kiitokset heidän sisällöllisistä ja tyylillisistä kommentteistaan.

² *Kristoffer kuninkaan maanlaki. Herra Martin suomeksi kääntämä: 1. Tukholman codex B 96*, toim. E. N. Setälä ja M. Nyholm. Suomen kielen muistomerkkejä 2. SKS: Helsinki 1905; *Kristoffer kuninkaan maanlaki. Suomeksi kääntänyt Abraham Kollanius*, toim. Martti Rapola. Suomen kielen muistomerkkejä 3:1. SKS: Helsinki 1926.

maanlaista.³ Miksi siis on ollut tarpeen julkaista taas sama teos eri käsikirjoituksen ja käännöksen pohjalta?

Talonpoikain laki -edition toimittaja Esko Koivusalo vetoaa siihen, että Martti Ulkuniemen julkaisemattoman tutkimusaineiston perusteella Caloniuksen käsikirjoitus saattaisi olla lähes suora kopio Martinus Olavin vanhimmasta lainsuomennoksesta. Jos tämä pitää paikkansa, lisää se huomattavasti Caloniuksen käsikirjoituksen merkitystä tutkimuksen kannalta. Koivusalon mukaan osa Ulkuniemen aineistosta onkin tarkoitus julkaista lähiaikoina.⁴ Tässä valossa onkin hieman yllättävää, kuinka vähän tietoa *Talonpoikain laki* -editiosta löytyy Caloniuksen käsikirjoituksesta itsestään. Olisi ollut kiinnostava kuulla enemmän sen historiasta, iästä ja alkuperästä. Käsikirjoitus itse – ainakin kirjan sisäkannessa olevista kuvista päätellen – on selkeästi kirjoitettu ja melko helppolukuinen. Mahtaakohan teksti olla Matthias Caloniuksen itsensä kynästä, muu aikalaisteksti vai vanhempi? Onko käsikirjoitusta pyritty ajoittamaan kirjoitustyylin tai käsialan perusteella? Itse olisin kaivannut pohdintaa siitä, kuinka Matthias Caloniuksen kaltainen, lähinnä ruotsiksi ja latinaksi kirjoittava 1700–1800-luvun vaihteen juristi mahdollisesti käytti suomenkielistä käsikirjoitusta. Vai oliko sillä aikanaan pelkkä kuriositeetti-arvo? Nyt lukijalle jää epäselväksi myös, minkä aikakauden (ja seudun) kieleksi suomen kielihistorian asiantuntijat oikeastaan arvioivat Caloniuksen käsikirjoituksen.

Joka tapauksessa lainsuomennosten ja suomen kielen historian tutkimuksen kannalta eri versioiden julkaiseminen on epäilemättä mielekästä. Niissä on nimittäin selkeitä tyylillisiä ja sanastollisia eroja. Esimerkkinä Kristoferin maanlain perintökaaren 18 §:

”18. Capitel Kunga Ialkanaisen lapsi pitä ylös kasuwatettaman, Ia Ios lapsi kuole amman siwusa.

Äitin tule äpäre lasta ruockia siihen asti että se tule kolmen aiastaikaisexi: Sittä Rawitkan sitä Isä, siihen asti että se tule seitzämännelle vuodelle: Sittä ottakan molemmin waarin siihen asti että se täyttä seitzämän vuotta.

1.§ Nytt Palkatan sille lapselle amma, ia se turmellan katzomuxest, nijn tule Pispan etzitellä kehengä sen pitä iällens paastoman.” (Koivusalo, s. 58)

³ *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*, suom. Martti Ulkuniemi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 340. SKS: Helsinki 1978; Esko Koivusalon esipuhe, *Talonpoikain laki: Kuningas Kristoferin maanlain (1442) suomennos Caloniuksen kopion mukaisena*, toim. Esko Koivusalo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 954, Talonpoikauskulttuurisäätiön julkaisuja 1. SKS: Helsinki 2005, s. 6; *Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset 1: Maanlain ja kaupunkilain teksti*, toim. Martti Ulkuniemi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 319. SKS: Helsinki 1975.

⁴ Esko Koivusalon esipuhe, *Talonpoikain laki*, s. 6–7.

”[Ä]itin tule Hakolasta ruockia siihen asti että hän tule 3 asiastaikaisexi, sittä ruockikan isä siihen asti että se tule seitzemännelle wodelle, Sen iälkin ättakan molemmin warin, siihen asti että se täyttä seitzemän wotta Nytt palkatan sille lapselle cadzoia, ia turmellan cadzomattomisest, Nijn tule Pispan edzitellä kenengä sen pitä iällens pastoman.” (Ulkuniemi 1975, s. 39–40)

” [marginaalissa]17. Jalkanaisen lapsi. Jos amma turmele Catzomattomudel Äitin tule ialkanaisen lasta ruockia, siihen asti että se tule colmeiaistaiaisexi, sitte rauitkan Isä, siihen asti, että se tule seitzemelle wuodelle. Sitte ottakan sijtte molemin waarin, siihen asti että täyttä seitzemän wuotta. Nijtt palkatan sille lapselle amma, ia se turmellan catzomuxen, nijn tule pispan etzitellä kenengä pitä iällens pastoman.” (Setälä–Nyholm, s. 38)

”XVIII. Lucu. Cuinga Äpärelapset pitä ylös ruokittaman, ja jos lapse cuole Imettäjän tykönä, kenengä sijtä pitä pastoman. Äitin tule äpäre lastansa siehen asti ruockia että se tule colmen Ajastaicaisexi, sitten ruockicaan Isä siehen asti, että se tule seihdhemän wuotisexi. Sitten ottacaat sijtä molemmin waarin, siihen asti, että wielä siehdhemän wuotta culu. 1//: Palcatan lapselle imettäjä, ja se pahasta cahdhomattomudesta turmellan, nijn pitä pispan tutkiman, Kenengä sitä pitä jällens paastoman.” (Rapola, s. 61)

”18. Kuinka aviotonta lasta on elätettävä; ja jos lapsi kuolee imettäjän viereen, kenen siitä on paastottava.

Äidin on elätettävä aviotonta lastaan siihen asti, että se on kolmen vuoden ikäinen. Sitten elättäköön sitä isä siihen asti, että se on seitsemän vuoden ikäinen. Kuitenkin tulee molempien huolehtia lapsesta siihen asti, että sen on seitsemän vuoden ikäinen.

1. §. Nyt palkataan lapselle kasvatusäiti, ja lapsi vahingoittuu huonosta hoidosta. Silloin tulee piispan tutkia, kenenkä on lapsen vuoksi paastottava.” (Ulkuniemi 1978, s. 57)

Mutta riittääkö maassamme kiinnostunutta lukija- (ja ostaja)kuntaa jälleen uudelle kovakantiselle versiolle vanhaa lainsuomennosta? Käännöksen vanha suomi lienee näet keskimääräiselle historiantutkijalle monin paikoin niin vaikeaselkoista, ettei edes kirjan sanasto avaa täysin kielen koukeroita nykyihmisen ymmärrettäväksi. Sanastossa on sitä paitsi pieniä puutteita. Sanastosta puuttuvia ilmaisuja olivat ainakin *niota* eli sitoa (niiniköydellä, sanasta *basta; bast* – niini), *riwinomus* – vika (fyysinen vamma, vika) ja *runi* eli karju. *Aurto (örtug)* tunnetaan nykysuomessa ehkä paremmin sanalla aurtua tai äyrityinen, mikä ei vastaa sitä, mitä sanasto ehkä antaa ymmärtää. Tietyt puuttuvat sanat voi kyllä päätellä tai tarkistaa Ulkuniemen nykykielisestä käännöksestä.

Monet sanastosta löytyvätkin vanhat sanat ovat nykyihmiselle täyttä hepreaa, jos kulunut kielikuva sallitaan tässä yhteydessä. Esimerkkeinä mainittakoon *kilwetes* eli aseenkantaja, *eriperilliset* ja *ynnäperilliset* eli puoli- ja täysisisarukset, *käetä* eli uhkailla, *ota*, *odat* eli ase, aseet tai *rijpoittaa* – jakaa tuomitun omaisuus. Jotkut ilmaisut ovat lähestulkoon koomisia: *isän perä* – isänperintö; *mistata kädhens*, *kaulans*, *hengens ia kaluns*, eli *Rahans* – menettää kätensä, kaulansa, henkensä, talonsa ja tavaransa sekä *puukartano* – puutarha.

Talonpoikain laki -kirjasta välittyikin hyvin kuva suomen kielen kehittymättömyydestä oikeuskielenä⁵ ruotsiin verrattuna. Monet oikeudelliset käsitteet Kristoferin maanlain suomennoksessa on suoraan käännetty ruotsista. Tästä esimerkkinä mainittakoon *lagman*, joka Caloniuksen kopion suomennoksessa on käännetty suoraan *lakimies* tai *lakikunda mies*. Nykyisin – ja ainakin jo sanakirjassa vuodelta 1903⁶ – käsitteeksi on vakiintunut laamanni. *Raadimies* on nykyään nimeltään valtaneuvos, *kihlakunnan päämies* tunnetaan paremmin kihlakunnan tuomarina, *nimitösmies* on nimismies, *wieran holhoia* majatalonpitäjä ja *drötut* drotsi. Samoin *syynsanoia* (*målsägande*) eli asianomistaja, *nimitös* (*nämnd*) eli lautakunta, ja *walasakko* (*edsöre*) eli rauhanlaki on käännetty suoraan ruotsinkielestä. Käsikirjoituksen kieliasu sisältää myös monia svetisismejä tai ruotsalaisia sanoja jotka on ”suomennettu”: esimerkiksi *mistata* – menettää, *rådata* – hallita, *trugata* – painostaa, pakottaa, *insigli* – sinetti, *sundi* – salmi, *affradi* – maksu, *tiond(h)* – kymmenys ja *klosteri* – luostari.

Oikeudellinen terminologia on tosiaan kehittynyt ja muuttunut sitten Caloniuksen aikojen. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että Suomessa ruotsi oli käytössä 1800-luvun loppupuolelle asti käytännössä lähes yksinomaisena oikeuskielenä. Suomi on siksi nuori oikeuskieli, ja sen rakentaminen juridiseksi kieleksi sijoittuukin vasta 1800-luvun loppuun ja 1900-luvun alkuun. Tällöin saksa vaikutti merkittävästi oikeudelliseen suomen kieleen esimerkiksi lainasanojen kautta. Tämä oli osin tiedostamaton prosessi, joka johtui saksankielisen oikeuskirjallisuuden dominoivasta asemasta maassamme. (Itse asiassa saksalainen oikeustiede dominoi koko maailmassa 1800-luvun lopusta sotienväliseen aikaan asti, minkä jälkeen Yhdysvallat sai

⁵ Suomi oikeuskielenä perustuu yleiskielelle niin, että kielioppi ja sanasto ovat pääosin samat. Sen lisäksi oikeuskielellä erikois- ja osin myös ammattikielenä on omaa terminologiaansa, Heikki E. S. Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka*. Kauppakaari: Helsinki 2002, s. 3.

⁶ J. G. Sonck, *Ruotsalais-suomalainen laki- ja virkakielen sanasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 103. SKS: Helsinki 1903, s. 203.

oikeustieteessä(kin) johtavan maan roolin.⁷⁾ Merkittävin osin tämä oli kuitenkin myös tietoista terminologian muodostusprosessia, mistä osoituksena on saksalaisen Rudolf Sohmin *Institutionen des Römischen Rechts* -kirjan suomennos.⁸

Institutions-suomennoksen esipuheessa mainitaan, että teos oli omiaan ”sinänsä rikastuttamaan sen kansan henkistä omaisuutta, jonka tiedevarastoon se yhdistetään”. Mutta sen lisäksi suomennokselle annetaan erityinen arvo suomalaisen ”viljelyksen alaisen lakikielen” sanaston ja käsitteistön kehittämisessä. Etenkin siviilioikeuden ”lakitieteellinen oppisanasto” koettiin puutteelliseksi, minkä katsottiin parhaiten korjaantuvan koko alan järjestelmää koskevan ulkomaisen perusteoksen suomentamisella.⁹ Suurimman käännöstyön suoritti juristi, ”oppisanoja” oli keksimässä toinen juristi ja yksi professori sekä kaksi lakitieteen tohtoria toimi suomennoksen asiantuntevina tarkastajina. Kirjan liitteenä oli lisäksi suomalais-saksalainen ja saksalais-suomalainen oppisanasto.¹⁰

Osittain siis tämän myöhäisen kielenkehityksen ja -kehittämisen vuoksi moni historioitsija joutunee joka tapauksessa lukemaan Ulkuniemen nykykielistä käännöstä ja arkaaisella suomenkielellä kirjoitettua vanhaa versiota rinnakkain tavoittaakseen pykälätekstin täsmällisen merkityksen. Caloniuksen käsikirjoitusta siteeraten kuningas vallitsee ”*wpsalan korwen, Cronun hywydhen*”, mikä ei ole mitenkään erityisen informatiivinen käännös, vaan pikemmin disinformatiivinen. Ulkuniemen selkeä ja täsmällinen suomennos kuuluu sen sijaan: ”*Upsalan kuninkaankartanot, kruunun maatilat*”.¹¹ Käsite *Uppsala öd*, joka polveutuu muinaisruotsalaisesta sanasta *øder* eli rikkaus, oli kruunulle keskiajan Ruotsissa kuuluva luovuttamaton maaomaisuus.¹² Tämä virheellinen käännös viittaisi siihen, ettei Caloniuksen käsikirjoituksen tuntematon kirjoittaja tuntenut vanhempaa ruotsalaista oikeudellista terminologiaa kovin hyvin, vaan sekoitti keskenään käsitteet *öd* ja *ödemark*, korpi.¹³ Kääntäjä on myös sekoittanut sanat *godh* (hyvä) ja *godz* (maatila tai -omaisuus) toisiinsa suomennoksessaan ”*Cronun hywydhen*”.

⁷ Ks. esimerkiksi Ugo Mattei, ”Why the Wind Changed: Intellectual Leadership in Western Law”, *American Journal of Comparative Law* 42 (1994), erityisesti sivut 200–206.

⁸ Mattila 2002, sivut 4, 184, 269–272, 275, 367–368.

⁹ Rudolph Sohm, *Institutions.. Roomalaisen yksityisoikeuden historian ja järjestelmän oppikirja*, suom. M. E. Forsström. G. W. Edlund: Helsinki 1899, s. v.

¹⁰ Sohm 1899, s. vi ja liite, sivut iii–xxi.

¹¹ *Talonpoikain laki*, s. 11; *Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*, s. 27.

¹² ”Uppsala öd”, *Nationalencyklopedin* [http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_sect_id=336340] (viitattu 8.2.2006).

¹³ Dos. Marko Lambergille kiitos tästä huomiosta.

Caloniuksen käsikirjoituksessa on muitakin nykylukijalle ehkä epäselväksi jääviä ilmaisuja. Lause "[o]n *wapamiehiä enä kuin yxi yhdes tiskillä ja lijnalla*" tarkoittaa, että samassa taloudessa on useampia rälssimiehiä. *Kahden wahwan taloin miehen* tarkoittaa kahta paikkakunnalla vakinaisesti asuvaa miestä. Harva varmaan arvaa suoralta kädeltä, että *syyn luchtimus* - ilmaisu tarkoittaa valajuttua, syytteen kieltämistä tai siitä puhdistautumista valan avulla. *Huofwinmies*-sana merkityksessä "rälssimies" on sellaisenaan suorastaan harhaanjohtava. Kaikesta tästä seuraa myös se, että kirjan käyttöarvo (oikeus)historian opetuksessa jäänee melko vähäiseksi. On vaikea kuvitella keskimääräisen opiskelijan innostuvan vanhasta suomesta tai katsovan tarkoituksenmukaiseksi tulkita sen koukeroita, kun kerran lakitekstin sisällön saa helpommin ja ymmärrettävämmin luettua nykykielellä.

Miksei siis Ulkuniemestä oteta kauan kaivattua uutta painosta sen sijaan, että taas julkaistaan uusi kovakantinen "suomen kielen muistomerkki"? Kysymys on epäilemättä hieman kerettiläinen, ja siihen löytyy vastaus varmastikin kansallisesta tiedepolitiikasta, tavallisen rivotutkijan käsityskyvyn yläpuolelta. Kuten toimittajan lyhyehköstä esipuheesta käy ilmi, Talonpoikaiskulttuurisäätiö, joka on perustettu vaalimaan "talonpoikaisen kulttuurin perinteitä", on halunnut antaa autenttisen kuvan säännöistä, joilla "kaukaisten esivanhempiemme yhteisö toimi". Lisäksi kirjan on tarkoitus olla huomionosoitus suomalaisen lakikielen perustan laskeneelle "maanolain ensimmäisen suomentajan työlle" sekä "ensimmäisen käännöksen kopioijain uurastukselle, jonka ansiosta [talonpoikaisen kulttuurin] perinne välittyi jälkipolville".¹⁴ Niinpä niin. Kai jokaisen sukupolven pitää pystyttää omat kansallisen identiteetin muistopaatensa!

Sen sijaan Kristoferin maanolaki ei suinkaan ole mikään talonpoikien lainsäädäntövallan tuote tai siinä mielessä talonpoikaisen kulttuurin monumentti. Gabriela Bjarne Larsson on nimittäin todennut Kristoferin maanolain ja sen syntyajan heijastavan ennen kaikkea hengellisen ja maallisen rälssin asemaa, vaikkakin keskiajan talonpojilla oli tiettyä ylempisäätysten kunnioittamaa valtaa.¹⁵ *Talonpoikain laki* -kirjan otsikko viittaakin Ljungo Thomaen lainkäännöksen otsikkoon (*Ruodzin waldakunnan Maan elj taloin poicain laki*). Tämä perustuu – kuten Koivusalo aivan oikein toteaa¹⁶ – siihen,

¹⁴ Esko Koivusalon esipuhe, *Talonpoikain laki*, s. 7.

¹⁵ Gabriela Bjarne Larsson, *Stadgelagstiftning i senmedeltidens Sverige*. Rättshistoriskt bibliotek 51. Institutet för rättshistorisk forskning: Lund 1994, ks. esim. sivut 128–129, 222.

¹⁶ Esko Koivusalon esipuhe, *Talonpoikain laki*, s. 7.

että maanlain mukaan käräjillä talonpoikainen lautakunta tuomitsi vertaisiaan. Kaupunkeja ja niiden asujaimistoa puolestaan koski Maunu Eerikinpojan kaupunkilaki 1300-luvun puolivälistä, joten raati oli siis porvarissäädyn tuomioistuin. Aateliston omaksi ensimmäisen asteen tuomioistuimeksi (*forum privilegiatum*) perustettiin Ruotsin valtakuntaan 1600-luvun alkupuoliskolla useita hovioikeuksia. Papistokin havitteli konsistoreista itselleen säätytuomioistuimia tosin turhaan.¹⁷ Ilmiö perustuu sääty-yhteiskunnan *suum cuique* -ajattelulle: kullekin piti antaa ansionsa mukaan, kunkin piti tulla vertaistensa, säätynsä jäsenten tuomitsemaksi.

Lopuksi voi kokoavasti todeta, että Esko Koivusalon toimittama Talonpoikain laki -editio edustaa pitkälti nykyiselle oikeudelliselle terminologialle vierasta sanastoa, sillä sen pohjana oleva käsikirjoitus on peräisin ajalta, jolloin suomea lakikielenä ei vielä ollut olemassakaan. Siksi julkaisu lieneekin enimmäkseen suunnattu suomen kielihistoriaa tutkiville tai oikeuskielen kehitystä harrastaville. Tässä suhteessa se on eittämättä hyödyllinen ja kiinnostava. Sen sijaan luulen, että rivihistorioitsija tai -oikeushistorioitsija tarttuu ennemmin jatkossakin jo käytössä koirankorville kuluneeseen ja sivuiltaan irtoilevaan Martti Ulkuniemen käännökseen nykysuomeksi. Jos siitä tullaan ottamaan uusi, kaivattu painos, lupaan heti ostaa oman kappaleen!

Mia Korpiola, OTT
Oikeushistoria, Helsingin yliopisto
mia.korpiola @ helsinki.fi

¹⁷ Sven Lindegård, *Consistorium regni och frågan om kyrklig överstyrelse. En studie om den svenska kyrkoförfattningens teori och praxis 1571–1686*. Bibliotheca theologiae practicae 5. Gleerup: Lund 1957, s. 56.